

УДК 330.341

В. Б. Базилюк*Українська академія друкарства***ОБҐРУНТУВАННЯ МЕТОДИЧНИХ ПІДХОДІВ
ПРОВЕДЕННЯ ІНСТИТУЦІЙНИХ ЗМІН**

Досліджено основні методи трансформації та впровадження інститутів. Обґрунтовано необхідність ретельного відбору методу інституційних перетворень з обов'язковим урахуванням особливостей і наслідків, що виникають у зв'язку із застосуванням конкретного методу. На основі вітчизняного досвіду проаналізовано типові недоліки застосування того чи іншого методу.

Інститут, інституційні зміни, методологія, трансформація, еволюція, запозичення

Впровадження ринкових відносин в Україні мало спонтанний характер і домінуючим було переконання, що ринок автоматично шляхом саморегулювання вирішить проблеми системної трансформації планової економіки. Такий стан речей зумовив те, що відповідні інститути ринкової культури та інфраструктури формувалися з істотним запізненням і безсистемно. Критичний розрив між економічними й інституційними реформами не залишив непоміченими проблеми стратегії формування ринкових інститутів у перехідній економіці, особливо в методичній площині.

Необхідність і пріоритети реструктуризації та розбудови інституційного базису вітчизняної економіки обґрунтовано в працях українських вчених О. Власюка, А. Гальчинського, В. Гейця, Б. Данилишина, С. Єрохіна, І.-С. Коропецького, І. Крючкової, І. Лукінова, В. Новицького, А. Філіпенка, а також зарубіжних дослідників Л. Бальцеровича, У. Вайсенбургера, К. Гіршхаузена, Гж. Колодка, Ж. Мінгальової, Ю. Перського та ін. Проте нечітко окресленими залишаються методи інституційних змін, їх взаємозв'язок із змінами в суспільстві та економіці, роль держави, громадянського суспільства та зовнішніх факторів у процесі їх застосування.

Метою цього дослідження є оцінка доцільності та особливостей застосування того чи іншого методу інституційних змін для забезпечення оптимальних умов трансформації економіки України.

Слід зазначити, що методичні засади формування інститутів та інституційної трансформації були розроблені та ретельно обґрунтовані заздалегідь до початку вітчизняного перехідного періоду. Значну увагу даній проблемі приділили як прихильники «старого», так і «нового» інституціоналізму.

З точки зору методології інституційні зміни розглядаються як складний процес, оскільки він може одночасно бути наслідком змін у формальних правилах, неформальних обмеженнях, у способах й ефективності примусу до виконання правил і обмежень. У зв'язку з тим при здійсненні інституційних

перетворень необхідно чітко окреслювати особливості пропонованого до застосування методу перетворень і передбачувати можливі наслідки цього процесу [3].

Дослідження праць послідовників інституційної економічної теорії дозволяє виділити кілька методів інституційних змін (рис. 1) [2].

Розглянемо особливості інституційних змін та можливі наслідки, які зумовить застосування того чи іншого методу.

1. Еволюція інститутів (інкрементальні, безперервні інституційні зміни). Даний тип інституційних перетворень ґрунтується на еволюційній природі інститутів, тобто на тому, що вони не є явищем сталим і мають властивості трансформуватися з часом. Даний метод розглядають у поєднанні передусім з трансформацією неформальних інститутів (етики, менталітету, ділової культури), що склалися в суспільстві раніше. Інституційні перетворення відбуваються внаслідок встановлення неформальних правил, норм, інститутів, насамперед у відносно малих групах, а потім поступово їх вплив розповсюджується на все суспільство.

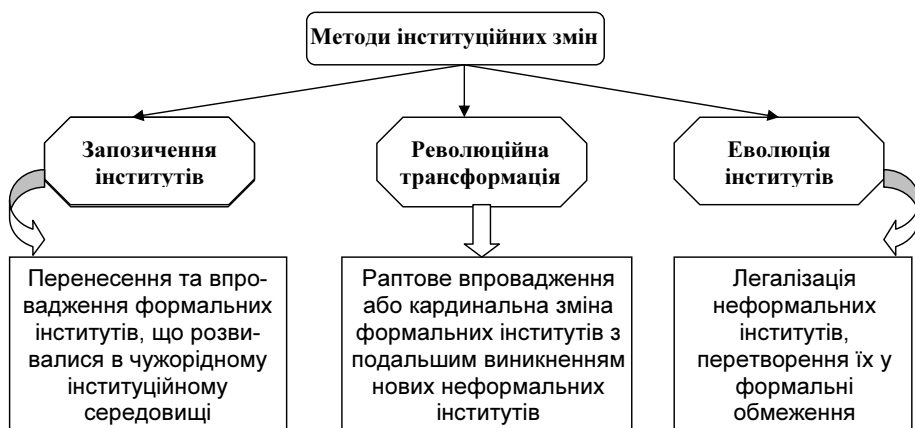

Рис. 1. Методи інституційних змін

Отже, по суті еволюційний варіант розвитку та трансформації інститутів, який ще прийнято називати генетичним, зводиться до легалізації неформальних інститутів, тобто перетворення неформальних норм у формальні. Суть даного методу полягає в тому, що нові формальні інститути виникають не спонтанно, а в процесі трансформації існуючих неформальних. Таким чином, розвиток формальних інститутів відтворює вже сформовані в суспільстві на неформальному рівні тенденції.

Однак відтворення тенденцій, що склалися на рівні сформованих у суспільстві звичаїв і традицій, не гарантує того, що вони будуть на даний час актуальними. Так, ще Т. Веблен у своїх роботах зазначав інерційність розвитку інститутів. На наш погляд, певну інерцію інституційних перетворень частково

зумовлює домінуюча в суспільстві ідеологія, яка по суті, з одного боку, дозволяє суб'єкту інтерпретувати зовнішнє середовище та поведінку учасників взаємодії, а з другого, обумовлює, на основі яких базових цінностей і норм повинна ґрунтуватися ця взаємодія.

Таким чином, залежно від того, яка саме ідеологія склалася в суспільстві в процесі еволюційного розвитку інститутів, може виникнути або відмова від сприйняття нового, або зміна самої ідеології.

На думку багатьох науковців, крім ідеології, інерційний характер еволюції спричиняє залежність від попередньої траєкторії розвитку або так званий ефект історичної обумовленості розвитку (path-dependency) [1]. Про таку залежність можна говорити тоді, коли вчорашні інституційні рамки залишаються вагомими й обмежують варіанти розвитку в теперішній і майбутній час [4].

2. Революційний метод інституційних змін полягає в спробах трансформувати насамперед формальні інститути, орієнтуючись на вже відомі зразки, що довели свою ефективність у забезпеченні позитивної траєкторії інституційного розвитку. Перетворення орієнтуються на досягнення певного результату, а вихідні умови, існуючі у вигляді неформальних інститутів, беруться до уваги надзвичайно опосередковано. Тобто, раптово змінюються спочатку формальні обмеження (за рахунок введення нових інститутів), а вже потім відбувається спроба нав'язування нових неформальних інститутів.

Таким чином, на відміну від генетичних змін, супроводжуваних еволюцією інститутів, революційні зміни можна назвати онтологічними – необхідний результат проектується на суспільство.

Як уже зазначалося, революційні зміни стосуються насамперед формальних інститутів, бо неформальні не піддаються прямому впливу і можуть бути змінені лише індуктивно як реакція на нові формальні рамки. Отже, метод революційних трансформацій має свої особливості, які необхідно враховувати при застосуванні вищезазначеного методу, зокрема:

високу динаміку перетворень (формальні інститути можуть бути змінені одномоментно, у дуже стислі терміни);

поверховість трансформації (зважаючи, що неформальним інститутам притаманні повільні, еволюційні зміни, то примусова їх перебудова приводить до декларування нових правил, а не до прикладного застосування);

значну кількість побічних наслідків (до них можна віднести тривалий процес адаптації до змін, вороже сприйняття нових інститутів, неузгодженість формальних і неформальних обмежень тощо).

3. Запозичення (трансплантація) інститутів. Здійснюється шляхом екзогенного запозичення інститутів, що розвинулися в іншому інституційному середовищі, та їх впровадження на новій території. Даному механізму інституційних змін притаманний короткий час на впровадження, який іноді дозволяє прискорити економічний розвиток, однак у зв'язку з його застосуванням може виникнути цілий ряд проблем.

Даний підхід найчастіше застосовується в Україні, а недоліки, які можна передбачити заздалегідь, часто не враховуються. Однією з основних проблем, яка виникає при застосуванні зазначеного методу, є те, що імпортувати можна тільки формальні, експліцитні, явним чином зафіксовані норми. Однак радикальна зміна існуючої системи інститутів, що стосується лише формальних норм, часто спричиняє значний дисбаланс у функціонуванні формальних і неформальних інститутів. Тому цю особливість необхідно враховувати в процесі трансформації, але, на превеликий жаль, протягом всього часу українських реформ даним фактором нехтували. В результаті маємо мультиплікативний ефект, тобто імпортований інститут часто зумовлює збільшення кількості проблемних питань в економічній системі.

Крім того, інститути, ефективні в одному середовищі, можуть виявитися неактуальними або навіть деструктивними в іншому. Імпортований інститут може «не працювати» в нових умовах. Річ в тому, що трансплантат виявляється непотрібним, якщо його функціонування несумісне з культурними традиціями або інституційною структурою країни-імпортера.

До того ж, в умовах запозичення іноді виникає так званий інституційний конфлікт, який проявляється тоді, коли зафіксовані законодавчо правила та інструкції залишають безліч можливостей для інтерпретації та формування різних стереотипів поведінки залежно від інституційного середовища, досвіду і культури суб'єктів. Тому імітація «чужих» формальних правил може привести до виникнення інституту хоча і життєздатного, але істотно відмінного від початкового і, можливо, неефективного.

Таким чином, для того щоб процес інституційних перетворень мав позитивний характер, важливо враховувати особливості існуючих методів трансформацій і проблеми, які можуть виникнути в результаті їх застосування, а також застосовувати процес трансформації інститутів у взаємозв'язку з іншими елементами економічної системи. Так, метод еволюції інституційних змін обмежується тим, що еволюційні зміни допускають лише розвиток інститутів за аналогією, виключаючи їх радикальне коригування та інтерпретацію відповідно до умов або потреб економічних суб'єктів. Інший метод революційних змін передбачає необхідність політичної волі для здійснення перетворень. Роль держави з чисто технічної (зведеної до законодавчого закріплення неформальних інститутів) перетворюється на визначальну. Третій — запозичення інститутів, безумовно, впливає на динаміку інституційного та економічного розвитку, але це може набувати як позитивних, так і негативних форм.

1. Олейник А. Н. Институциональная экономика / А. Н. Олейник. — М.: ИНФРА-М., 2011. — 416 с. 2. Полтерович В. М. Трансплантация экономических институтов / В. М. Полтерович // Экономическая наука современной России. — 2001. — № 3. — С. 32. 3. Фертікова Т. М. Институційна економіка: навч. посіб. / Т. М. Фертікова. — Миколаїв: ЧДУ ім. П. Могили, 2010. — 128 с. 4. North D. Three Approaches to the Study of Institutions [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.wider.unu.edu>.

ОБОСНОВАНИЕ МЕТОДИЧЕСКИХ ПОДХОДОВ ПРОВЕДЕНИЯ ИНСТИТУЦИОННЫХ ИЗМЕНЕНИЙ

Исследованы основные методы трансформации и внедрения институтов. Обоснована необходимость тщательного отбора метода институциональных преобразований с обязательным учетом особенностей и последствий, возникающих в связи с применением конкретного метода. На основе отечественного опыта проанализированы типичные недостатки применения того или иного метода.

JUSTIFICATION OF METHODS INSTITUTIONAL CHANGES

The basic techniques of transforming and implementing institutions. The necessity of careful selection of the method of institutional reforms with a mandatory consideration of the characteristics and consequences arising from the use of a particular method. Based on the analysis of national experiences typical disadvantages of a particular method.

Стаття надійшла 05.11.2014

УДК 336.226.11

І. Р. Безпалько

Українська академія друкарства

ОПОДАТКУВАННЯ ДИВІДЕНДІВ: ЗАРУБІЖНИЙ ДОСВІД ТА УКРАЇНСЬКІ РЕАЛІЇ

Розглянуто основні моделі системи оподаткування дивідендів у світовій практиці, тенденції здійснення дивідендної політики українськими підприємствами та особливості вітчизняного законодавства щодо оподаткування доходів у вигляді дивідендів.

Дивіденди, дивідендна політика, система оподаткування, податок на доходи фізичних осіб, рівень доходів

У сучасному світовому господарстві одночасно відбуваються як процеси інтеграції, так і процеси дезінтеграції, що висувають перед урядами держав нові вимоги. Однією з таких вимог є забезпечення стабільності та ефективності національних економік за допомогою оптимізації системи оподаткування. У даних умовах окремі країни йдуть шляхом гармонізації податкового законодавства та вирівнювання податкового навантаження, інші ж, навпаки, створюють передумови для отримання додаткових економічних вигод.

Рух українського суспільства на шляху європейського вибору, зростання добробуту громадян гальмується тіньовою економікою та нелегальною зайнятістю. Це одна з найактуальніших проблем української економіки, пов'язана перш за все високим рівнем податкового навантаження на фонд оплати праці,